

ХОРШУНОСЛИКНИНГ БАДИЙ ИФОДА ВОСИТАЛАРИ

Кулматова Хуридаҳон

Наманган давлат университети, санъатшунослик факультети

1- босқич магистранти

Аннотация: Мақолада хорнинг ижро маҳоратини унинг вокал –хор техникаси билан ижродаги бадий ифода воситалари ташиқ қилади. Демак, ижродаги маҳоратининг таркибий қисми ҳисобланади. Шунинг учун эмоционаллик хоришуносликнинг бадий ифодали ижронинг муҳим шарти эканлигини тўғрисида фикр- мулоҳазалар билдирилган.

Калит сўзлар: Хор, бадий ифода воситалари, асар, мусиқавий тил, ифодали ижро, ритм, мусиқа, вокал-хор ижрочилиги, матн, техника, соз.

Аннотация: В статье организовано исполнительское мастерство хора по его вокально-хоровой технике и средствам художественной выразительности в исполнении. Следовательно, это компонент исполнительского мастерства. Поэтому высказывались мнения, что эмоциональность является важным условием художественного исполнения хоровых этюдов.

Ключевые слова: Хор, средства художественной выразительности, произведение, музыкальный язык, выразительное исполнение, ритм, музыка, вокально-хоровое исполнение, текст, техника, музыка.

Abstract: In the article, the performance skills of the choir are organized by its vocal-choir technique and the means of artistic expression in performance. Therefore, it is a component of performance skills. Therefore, opinions were expressed that emotionality is an important condition for the artistic performance of choral studies.

Key words: Choir, means of artistic expression, work, musical language, expressive performance, rhythm, music, vocal-choir performance, text, technique, music.

Кириш: Бадиий ифода асарнинг ғоявий мазмунини очиш формуласи ҳисобланади. Хор яхши созга ансамблга ва сўз талафузига, вокал хор техникасига эга бўлсаю, унинг ижроси бадиий ифодага эга бўлмаса унда асарнинг бадиий ғоясини тингловчиларга етиб бормади. Ифодали ижро асарнинг тўлиқ асосий моҳиятини очиб беради. Тингловчилар қалбини хаяжонга солади ва қувончга тўлдиради.

Асар жумлаларини аниқлаш. (фразалаш):Муסיқа асари қисм ва даврларга бўлинди. Асарнинг маълум бир қисмидаги муסיқавий фикр даврни ташкил қилади. Давр эса гапларга, гаплар жумлаларга, жумлалар оҳангларга бўлинади. Ана шу оҳанг муסיқа бўлакларини яхлит бир фикрга бирлаштириб, маъносини тушунган ҳолда ижро қилиш муסיқий жумлалаш дейилади. Муסיқий жумлалаш муҳим ифода воситасидир. Муסיқа асарининг ижросида жумлаларни аниқ тушунган ҳолда ифодали ижро этиш катта аҳамиятга эга. Раҳбар хор жамоасига асарнинг муסיқавий тилини, ифода воситаларини ва унинг мантиқий ривожланишини, умуман, асар мазмунини тўлиқ тушунган ҳолда ижро этишни ўргатиши зарур. Муסיқавий жумлалашнинг ифодали нутқ билан яқинлигини назарда тутиб, уларни таққослаш мумкин. Масалан, ифодали нутқда фикрлар бир-биридан енгил ажратилган ҳолда, уларнинг асосийсига мантиқий урғу берилади. Муסיқавий жумлалашда ҳам шундай деб тасаввур қилиш мумкин. Тингловчи қулоғига ва лўнда эшитилиши учун ритм ва ўлчовларга путур етмаган ҳолда сезилар – сезилмас цезуралар (ажратиб турган жумлалар) лигалар ёрдамида улаб борилади. Асардаги сўз ва муסיқа урғуларининг ҳамда адабий муסיқавий матннинг бир-бирига тўғри келиши хонандаларга матн ва муסיқа мазмунини яққол очиб беради.Муסיқа жумлаларини равон ижро қилиш, сўздаги асосий фикрни яққол кўрсатиш ва кульминациясини аниқ куйлаш – тўғри ва ифодали жумлалаш ҳисобланади. Шунинг учун ҳам Станиславскийнинг – куйлаганда жумла, сўз, ҳатто бўғинлар билан фикрлаш кераклиги ҳақидаги маслаҳатини ва “фикрни куйланглар!” каби иборасни эслаш ўринлидир. Жумлалаш: динамика, цезура, агогика, нафас, тембр, артикуляция, ритм, темп, фермато каби муסיқавий ифода воситаларини ўз

ичига олади. Асарни тўғри жумлалаш билан уни бир бутун талқин қилинади, умумий кулминациясига эришилади ва мусиқавий бадиий образ яратилади.

Ўлчов: Хор, оркестр, умуман, мусиқа ижрочилигида асарнинг ўлчов ва ритмини сезиш, уни англаш зарур ҳисобланади. Умуман ўлчовсиз мусиқа бўлмайди. ўлчов – кучли ва кучсиз ҳиссаларнинг ритмик алмашилишидир. Кучли ҳисса ўлчов зарбини ҳосил қилади. Шу орқали мусиқа тактларга бўлинади. Маълумки, ўлчовлар оддий (тактда битта кучли ҳисса бўлади) ва мураккаб-аралаш (бир неча кучли ҳиссадан иборат) бўлади. Ўлчов сони асар бошида калит олди белгиларидан сўннг ёзилади. Масалан битта кучли ҳисса иккита кучсиз ҳисса билан алмашинаётган бўлса, у уч ҳиссали (3/4) ўлчов бўлади. Ритм: Ритм мусиқада асосий ифода ва шакл ҳосил қилиш воситаси ҳисобланади. У асар чўзими, урғуларни, тузилиши ва хоқозоларни ўз ичига олади. Асарни ўргана бошлашда ритм устида иш олиб бориш зарур. Ритм оддий, мураккаб, бир ва ҳар хил бўлиб, у мусиқанинг юраги ҳисобланади. Ритмсиз мусиқа бўлмайди. У темп билан узвий боғланишда бўлади, шунинг учун ҳам мусиқада ҳусусан, хор қўшиқчилигида ўлчов, ритм ва темп катта бадиий аҳамиятга эга. Фермато: Бадиий ифоданинг темпдаги яна бир тури ферматодир. Фермато жумла охирида, сўз ўртасида ва асар (кўп ҳолларда) охирида қўйилади. Темп - ҳаракат тезлиги – бадиий ифода воситаси ҳисобланади. Асарни композитор томонидан қўйилган темпда ижро қилиш зарур. Агарда асарнинг темпи (сезиларли даражада) ўзгарса, унинг маъноси ҳам ўзгариб, бутунлай бошқа асарга ўхшаб кетиши мумкин. Шунинг учун дирижёр иш бошлашдан аввал асарнинг ўлчови, ритми, темпи билан яхши таниш бўлиши, идрок этиши лозим. бунинг учун у асарни пухта таҳлил қилиши, чалиши, куйлаш ва асарнинг ҳарактерига монанд темпни аниқлаши керак. Албатта, аниқ 8_>_4_8_@_темпи топиш мумкин, лекин айрим сабабларга кўра (хонанинг акустикасига, хор составига қараб) у (бир оз тез ёки секин) ўзгариши ҳам мумкин. Айнан бир асарнинг ижросида ҳар хил темп бўлиши мумкин. Хамма хор асарларида ҳам бошдан то охиригача бир темп сақланмайди. Асарнинг маъносига қараб темпда агогик ўзгаришлар бўлиши мумкин.

Масалан, жумла ўртасида ёки охирида товуш бир оз чўзилиши (тенуто ёки фермато), асарнинг айрим жойларида тезлашиши (аччелерандо) ёки секинлашиши (ритенуто) мумкин. Масалан: Темп, ўлчов ва ритм – мусиқада бошловчи сифатида, хусусан, кўп сонли хонандалар жамоаси ижросига мансуб хор санъатида яна ҳам аҳамиятлироқдир. Жамоа ижрода яхши ритмик бирликка эришиши учун нутқ ритмидан фойдаланиши, уни ўрганиши яхши натижа беради. Сўзлардаги урғули ва урғусиз бўғинларни аниқлаш асарнинг ритмик хусусиятларини очишга, улар устида ишлашга ёрдам беради. Хорда ритм устида ишлаш энг муҳим ишдир. Темп ҳақида гапни давом эттирар эканмиз, асосан, куйидаги темп белгилари кўп қўлланилади.

Булар: адажио - секин-оғир, ларго – жуда секин, анданте – шошмасдан, текис, аллегро – тез, престо – жуда тез. Хор ижросида мана шу асосий темплар ўзлаштирилса, асардаги бошқа агогик ўзгаришларни аниқлаш қийин эмас. Яна бир ритмик эркинлик белгиси “*rubato*” қўлланилади. Бу бир жумлани торайтириб, иккинчисини кенгайтириб ижро қилишга имконият беради. “Рубато” усули хор ижрочилигида деярли кам учрайди. у асосан, халқ қўшиқлари якка хонанда томонидан ижро қилинганда ишлатилади. Хор раҳбари асарнинг темпини метронимсиз, соатга қараб ҳам аниқлай олиши керак. Масалан, метроном ММ-60 бўлса, бир минутда метроном 60 марта, яъни секундига бир мартадан урилади. Агар М.М. =120 бўлса, метроном бир минутда 120 марта ёки ҳар бир секундда икки марта уриши керак. Шунингдек ММ5=60 бўлса, бир минутда метроном 60 марта уради, яъни бир минутда 60 та яримталиқ нота куйланади. 6=1 секунд бўлади. Мазкур усул асарнинг темпини деярли тўғри топишга ёрдам беради. Вокал-хор ижрочилигида эмоционаллик алоҳида ўрин тутади. Эмоционал ижро бадий ифода воситаси ҳисобланади. Хор асари мазмунини очишда унинг адабий текстининг эмоционал, жонли чиқиши муҳим аҳамиятга эга. Ижрода мусиқа ва сўз бирлигига эришиб, уни эшитувчига жонли – эмоционал етказиб берилмаса, асар ғояси тушунарсиз бўлиб қолади. Асар мазмунини тўлиқ очиш учун фақат овоз характери ва тўғри сўз талаффузи кифоя қилмайди. Балки хонандалар мимикаси ҳам ижро

қилинаётган асарни ифодалаши зарур. Дирижёр хорнинг бадий ифодалари устида ишлаганда асардаги овоз тембри (ҳарактери) га, унинг тўғри ижросига эришишдан ташқари, у хонандаларнинг асар мазмунига қараб, мимик образ ярата олишига эришиш зарур. У ўз мимикаси билан хорга таъсир қилиши, хорни асар характеридаги образда бошқариши лозим. Шунинг унутмаслик керакки, аввало, дирижёрнинг ўзи асар характери яхши сезиши ва унга тегишли мимикаларни ўзлаштириши ва хонандаларда ҳам ўша характерни пайдо қилиши керак, албатта. Хорнинг эмоционал ижроси ундаги барча бошқа муҳим томонларнинг муҳайёлигида (яхши соз, ансамбль, дикция, нюанс ва бошқалар) томошабинларга эстетик завқ бағишлайди. Хар бир дирижёр ўз билими, кучи ва ғайратини ишга солгандагина хор муваффақиятга эришади.

Бадий ифода асарнинг ғоявий мазмунини очиш формаси ҳисобланади. Хор яхши созга ансамблга ва сўз талаффузига, вокал хор техникасига эга бўлса-ю унинг ижроси бадий ифодага эга бўлмаса, унда асарнинг бадий ғоясини тингловчига етиб бормайди. Ифодали ижро асарнинг тўлиқ асосий моҳиятини очиб беради. Тингловчилар қалбини хаяжонга солади, қувончга тўлдиради. Хорда яхши созга соф интонацияга ва ансамблга эришишдан қатъий назар унда нюанслар агогика, динамика ва жумлалаш каби ижро воситалари етишмаса унинг ижроси жонли, эмоционал қизиқарли бўлмайди. Шунинг учун хор раҳбари, дирижёр бадий ифода воситаларида ўз ўрнида моҳирорна ишлата билиш керак. Хор жамоаси эса динамик, ритмик, темп жумлалаш каби ҳар хил бадий ифода воситаларига эга бўлиши керак.

ҲОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ш.Рўзиев “Хоршунослик” Т. 1987 й.
2. Левандо. “Проблемы хороведение”
3. С.А.Валенко, А.Ф.Вынежнев, Р.Е.Хубларов “Хаваскорлик хори” Т.1970 й.
4. Хороведение и аранжировка.
5. Н.А.Бахриддинова “Ўзбекистон болалар хор маданияти” Т. 2002 й.
6. Л.В.Иамина “Работа с самодеятельным хоровым коллективом” Т.1974 г.